

Nejdůležitější okamžiky ve vývoji starověkého Blízkého východu

Pojem starověk

Pod pojmem *starověk* rozumíme po pravěku druhou základní epochu lidských dějin. Starověk je obdobím **nejstarších států**, ovšem zažily jej jen menší části světa (ležící především v severním subtropickém pásu); ve většině zemí po pravěku následoval až středověk, nebo dokonce novověk.

Městská revoluce

Důležitým předpokladem pro vznik prvních států byla zvýšená lokální **koncentrace obyvatelstva**. Došlo k ní především v důsledku holocénních klimatických změn, kdy v subtropích se **vznikem pouští a polopouští** se lidé stahovali do oblastí ještě vhodných pro zemědělství. Zpravidla se jednalo o **údolí velkých řek**, méně často o mořské pobřeží. Tam všude při společné práci na odvodňování i zavlažování půdy apod. vznikaly první státy. **Stát** je organizované společenství *lidí*, které se řídí vlastní svrchovanou *mocí* uplatňovanou na určitém *území*.

Kolébkou **nejstarších státních civilizací** (= rozsáhlých a vyspělých kulturních okruhů) byl **Blízký východ**, což je oblast zahrnující africký Egypt a jihozápadní Asii. Civilizačním jádrem Blízkého východu se stal **Úrodný půlměsíc**.

Nejstarší doložené migrace blízkovýchodních obyvatel byly zahájeny ve vnitrozemí severní Afriky. Když tam po r. 5 000 př. Kr. začala vznikat největší poušť světa **Sahara**, lidé i stáda zvířete se odtamtud začali rozcházet do sousedních oblastí s příhodnějšími přírodními podmínkami. Tito lidé tvořili **afroasijskou jazykovou rodinu** (původně s jednotným

prajazykem), která se rozdělila na 6 větví (postupně diferencovaných i jazykově), z nichž historicky nejvýznamnější jsou **větev egyptská**, která se usadila v údolí africké řeky Nilu, a velmi početná **větev semitská**, která se tehdy usídlila především v jihozápadní Asii.

Vůbec **první státy** vytvářel (kolem r. 3 500) lid dvou národů: **Egyptané** podél Nilu a **Sumerové** (národ nejasného původu) v Mezopotámii (v nížíně kolem asijských řek Eufratu a Tigrisu).

Pod pojmem **národ** rozumíme zejména ve starších dějinách – v souladu s původním významem slova – velkou lidskou pospolitost, jejíž příslušníci spolu (fakticky od narození) sdílejí společné území, jazyk, kulturní tradice, dějiny, hospodářský prostor a obecné vědomí sounáležitosti v minulosti i přítomnosti. Některé národy některé z těchto rysů postrádají, ale přesto povaha i vývoj národů (etnik) patří mezi významné dějinyotvorné činitele.

Vznik prvních starověkých států označujeme jako **městskou revoluci** (druhou ze strukturálních či technologických revolucí – po revoluci neolitické). Prvními státy totiž byly malé, městské státy. **Městský stát** je rozlohou nevelký, ale hospodářsky soběstačný státní útvar tvořený významným městem a jeho okolním zemědělským zázemím.

Charakter nejstarších států

Krystalizačním jádrem blízkovýchodních městských států byla vždy dvojice mocenských center: ústřední **chrám**, zasvěcený nejvyššímu místnímu božstvu a obklopený **chrámovým**

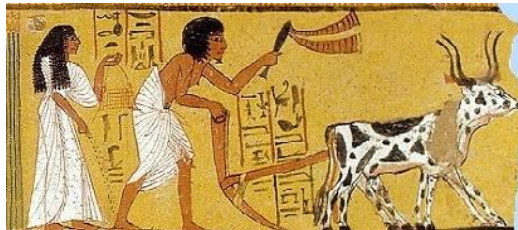
hospodářstvím, a náčelníkův (panovníkův, králův) **palác s palácovým hospodářstvím**. Chrámové a palácové hospodářství spolu **kooperovaly**, ale také **soupeřily**, což panovník řešil ve svůj prospěch tak, že někteří královští synové i dcery se stávali velekněžími a velekněžkami. A právě na bázi propojení paláce a chrámu vznikl nejstarší typ státu. Obecně jej označujeme jako **monarchii** (vládu – často dědičnou – jediného člověka) a přesněji jako **teokratickou despotii** (král je považován za boha či za privilegovaného chráněnce bohů a jeho moc je neomezená).

Obyvatelstvo nejstarších států

Obyvatelstvo ve státech starověkého Blízkého východu se dělilo takto:

I. Vrstvy vládnoucí: král s rodinou, **kněží, úředníci**, profesionální **vojáci** (úderné jádro státní armády), **vědci** (nepředstavovali samostatnou profesi: byli to lékaři, kněží, někteří úředníci...).

II. Vrstvy ovládané: především **zemědělci a řemeslníci**. **Zemědělské obyvatelstvo** bylo trojího druhu: (a) samostatně hospodařící zemědělci; (b) nájemci půdy palácové či chrámové apod. – majitelům půdy odváděli poplatek; (c) námezdní pracovníci na půdě, kterou palác nebo chrám obhospodařoval ve vlastní režii. Podobně se dělili i **řemeslníci**: (a) vyráběli řemeslné výrobky domácky v rámci svého zemědělského hospodaření; (b) provozovali vlastní řemeslnou dílnu; (c) námezdně pracovali ve velkých dílnách při paláci či chrámu. V případě války byli z řad zemědělců a řemeslníků vytvářeny odvedenecké vojenské jednotky.

Obchodníci: (a) dálkový velkoobchod (hlavně se surovinami nerostného, rostlinného a živočišného původu) byl zdrojem bohatství kupců i jejich rodin; (b) mnohem skromnější maloobchod se zaměřoval na potraviny, nádobí apod. Platidlem bylo nejdříve obilí a posléze peníze – stříbrné a zlaté mince.

Nekvalifikované pomocné pracovní síly: pracovaly hlavně v řemeslných dílnách.

Otroci: osobně (téměř) bezprávní lidé, kteří byli majetkem jiného člověka (nebo státu) a pracovali pro něj většinou jen za bydlení a stravu. Nejčastěji to byli insolventní dlužníci, váleční zajatci a děti otroků. Otroci vykonávali různé práce od těžké a jednotvárné dřiny přes službu v domácnosti až po malovýrobní podnikání. Měli velmi omezený soukromý život (bydleli u svých majitelů, museli se odlišovat specifickým účesem apod.), ovšem jen málokdy se s nimi zacházelo zcela bezohledně a zpravidla bývali po letech propouštěni na svobodu.

Sumerové

Sumerové se usadili v **jižní Mezopotámii** a **kolem r. 3500 př. Kr.** tam začali vytvářet **městské státy** (Uruk, Ur, Kiš, Lagaš aj.). Sumerové budovali své stavby z **cihel** (v širokém mezopotamském údolí postrádali stavební kámen). Typickou sumerskou stavbou se stal **zikkurat** – stupňovitý chrám zasvěcený vždy některému božstvu.

Sumerské **náboženství** bylo – stejně jako v drtivé většině starověkého světa – **polyteistické** (uctívalo více bohů, ztotožňovaných s jednotlivými přírodními silami, nebeskými tělesy nebo živly).

Sumerové používali **klínové písmo**: stylizované obrázkové písmo (1 znak = 1 slovo). Položili základy **matematiky** (vytvořili šedesátkovou i desítkovou soustavu) a **astronomie**. Sumerské hrdinské básně o uruckém králi Gilgamešovi byly později spojeny do jednotitého rozsáhlého **Eposu o Gilgamešovi**, který se stal prvním velkým dílem světové literatury.

Egypt

Egyptané vytvořili v dlouhém a úzkém údolí Nilu nejprve **městské státy** (kolem r. 3500 př. Kr.). Tyto státy se postupně sjednocovaly, až vznikly – v **předdynastickém období** egyptských dějin – 2 velké státy: **Horní a Dolní Egypt**. Kolem r. 3100 vládcové Horního Egypta dobyli a anektovali Dolní Egypt – tak vznikla **jednotná egyptská říše**. Egyptská civilizace vynikala slohovou čistotou a značnou rezistencí vůči okolním vlivům.

Egyptští monarchové se označují jako **faraoni**. Faraon byl považován za vtělení boha nebes Hóra. Vladařská posloupnost faraonů je tradičně periodizována do celkem **30 dynastií** (panovnických rodů), které pro přehlednost seskupujeme do **5 říší** (období rozmachu a rozkvětu), prostrádaných **2 mezidobími** (obdobími krizí a úpadku).

Rané dynastické období (asi 3100 – asi 2700; 1. – 2. dynastie; hlavním městem byl hornoegyptský **Cíne**): vzniklo **hieroglyfické** (vytesané či vyryté *posvátné*) **písmo**: původně druh obrázkového písma (1 znak = 1 slovo), obsahově se vyvinulo v pokročilejší písmo slabičné (1 znak = 1 skupina hlásek); z hieroglyfů postupně vznikla pro běžný život jednodušší, štětcem psaná **písma hieratické** (*kněžské*) a mnohem mladší **démotické** (*lidové*).

Stará říše (asi 2700 – asi 2200; 3. – 6. dynastie; hlavní město Mennofer / řecky Memfis): ikonickým symbolem této epochy jsou **pyramidy** – mohutné kamenné hrobky faraonů; první byly stupňovité (zejména pyramida Džóserova), pak se stavěly pyramidy jehlanovité (největší je Chufefova/Cheopsova u dnešní Gízy, původně vysoká 146 m; v její blízkosti se nachází Velká sfinga: monumentální kamenná socha se lvím tělem a s hlavou jednoho z faraonů). **Kámen** byl po celou dobu staroegyptských dějin dominantním stavebním materiálem.

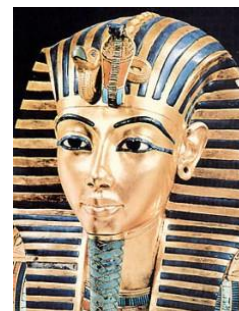
Egyptané věřili v **posmrtný život**. Těla zemřelých pro něj připravovali mumifikací (vysušením) a balzamováním (konzervací) tak, aby si i po smrti udržela co nejvěrněji svou podobu zaživa. Nejnáročněji byly vytvářeny **mumie** faraonů, jejich manželek a dalších významných osobností; spočívaly v anatomicky tvarovaných dekorativních pohřebních schránkách – sarkofázích. Egyptané byli velmi zdatní v **lékařství**, ale i v **geometrii**, **astronomii**, **lodním stavitelství**. Egyptský **kalendář** (12 měsíců x 30 dnů + 5 dní svátků = 365 dnů) se stal základem dnešního kalendáře.

První mezidobí (asi 2200 – asi 2000; 7. – 10./11. dynastie): úpadek faraonské moci vedl k rozsáhlým sociálním nepokojům (ničivým vzpourám chudých vrstev obyvatelstva).

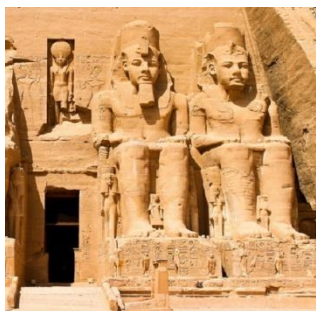
Střední říše (asi 2000 – asi 1800; 11. – 12. dynastie; nové hlavní město Ictovej): Egypt se opevnil pohraničními pevnostmi a rozvinul sérii obchodních a válečných výprav do okolních zemí. Ve Střední říši vznikla dobrodružná **Povídka o Sinuhetovi** – významné egyptské literární dílo.

Druhé mezidobí (asi 1800 – asi 1600; 13. – 17. dynastie): Egypt ovládli asijské semitské nájezdníci Hyksósové: usadili se především v oblasti nilského rozvětveného ústí – delty, ale také panovali na faraonském trůnu. Egyptu přinesli zdokonalenou výzbroj včetně dvoukolových válečných vozů tažených koňmi.

Nová říše (asi 1600 – asi 1100; 18. – 20. dynastie; hlavní města: především Vésset/Théby a – opět – Mennofer): je to epocha územního, mocenského a kulturního vrcholu staroegyptských dějin. Královna **Hatšepsovet** organizovala námořní výpravy do surovinově bohaté africké země Punt a stala se vůbec první významnou ženou v čele státu. **Thutmóse III.** rozšířil válkami egyptské území až k Eufratu. **Amenhotep IV. / Achnaton** zavedl uctívání jediného boha Atona (= sluneční kotouč), čímž se pokusil o nastolení monoteistického náboženství (vyznávajícího jediného boha), ale po Achnatonově smrti se poměry vrátily zpět. Předčasně zemřelý faraon **Tutanchamón** proslul až ve 20. století po Kr.,

když byla v Údolí králů objevena jeho hrobka, která uchvátila svět svým nádherným vybavením. **Ramesse II.** svedl nerozhodnou bitvu u Kadeše s maloasijskými **Chetity** a pak s nimi uzavřel první známou mírovou smlouvu ve světových dějinách; také dal postavit proslulý skalní chrám v dnešním egyptském Abú Simbelu.

Pozdní doba (asi 1100 – 332; 21. – 30. dynastie): přinesla poslední rozkvět samostatného Egypta a potom pohlcení obří **Perskou říší**. Pozdní doba končí, když perskou nadvládu vystřídal dobytí Egypta **řecko-makedonským vládcem i vojevůdcem Alexandrem Velikým**.

Semitské říše

Ve **3. tisíciletí př. Kr.** do **Mezopotámie** pronikli afroasijské **Semité** a usadili se tam; brzy **asimilovali Sumery**, kteří tak odešli z dějin. Mezopotamské semitské národy se ovšem vyspělou **sumerskou kulturou** (stavitelstvím, klínovým písmem, literaturou...) obohatily a dále ji rozvíjely.

Strategickým cílem se pro mezopotamské Semity stalo vybudování **mohutné říše** (nadmárodního státu), která by sahala od moře k moři, tedy od Perského zálivu až (téměř) na středomořské pobřeží.

První takovou říši vytvořili Akkadové (**Akkadská říše**: 24. – 22. století, zakladatel Sargon Akkadský), druhou pak Babylóňané: hovoříme o **Starobabylónské říši** (název podle hlavního města Babylónu); existovala v 19. – 16. století, jejím tvůrcem byl král **Chammurapi**, jehož zákoník se stal nejkompaktnější právní normou celého starověkého Blízkého východu. Následovali Asyřané, kteří nejprve ve starší etapě svých dějin zakládali v zahraničí své obchodní stanice a pak vybudovali rozsáhlou **Novoasyrskou říši** (10. – 7. století). Nakonec se opět vzchopili Babylóňané: jejich **Novobabylónská říše** (7. – 6. století; nejvýznamnější král **Nabukadnezar II.**) vynikala svou metropolí; tehdejší Babylón byl největším městem světa (přes 200 tisíc obyvatel?), obklopen mohutnými hradbami s proslulou dekorativní bránou zasvěcenou nebeské bohyni Ištar.

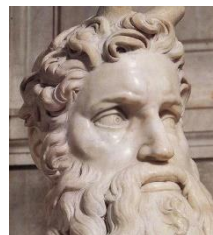
Féničané

Féničané byli **semitský národ** na území dnešního Libanonu (= starověká **Fénicie**). Vybudovali **městské státy** (Byblos, Sidón, Týr...). Vynikali jako **řemeslníci, obchodníci a mořeplavci**. Vytvořili **první hláskové písmo** na světě (1 znak = 1 souhláska; samohlásky se nezaznamenávaly).

Hebrejci – Izraelité – Židé

Jednalo se o **semitský národ**, který žil v zemi **Palestině** s hlavním městem **Jeruzalémem**. V průběhu starověku tento národ vystřídal trojí pojmenování, jak se postupně profilovala jeho kultura založená na prvním životném monoteistickém náboženství **judaismu (židovství)** – víře v jediného všemohoucího Boha, stvořitele, pána a ochránce všeho světa. Soubor judaistických posvátných spisů v **hebrejštině** (dnes zpravidla označovaný hebrejsky **Tóra = Zákon**) tvoří také první, většinovou část (**Starý zákon**) svaté knihy křesťanů nazývané **Bible**.

Izraelité čelili vlivu okolních velmocí; ze svých dějin obzvláště vyzdvíhovali svůj **únik z egyptského otroctví** a houževnaté **lpění na judaistické víře v (novo)babylónském zajetí** – obě události chápali jako inspirující příklady trvalé touhy po svobodě. Mravním základem judaismu se stalo starozákonní **Desatero**, považované za Boží přikázání sdělená Izraelitům prostřednictvím jejich tehdejšího vůdce **Mojžíše**.

V Palestině Izraelité vybudovali **Izraelské království**, které se stalo významnou **kulturní křižovatkou** (králové Saul, jeho zeť **David** a Davidův syn Šalomoun).

3. Počátky Indoevropánů a synchronní pohled na podobu antického světa

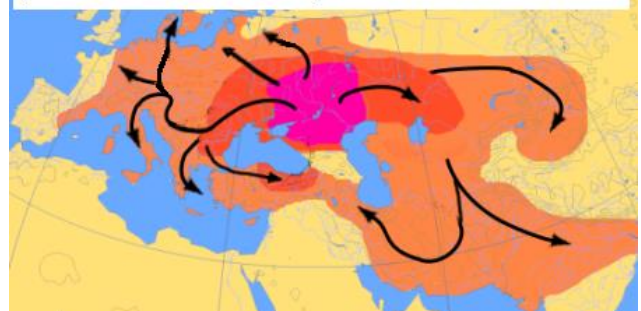
3.1 Počátky indoevropské jazykové rodiny

3.1.1 Pravlast a migrace Indoevropánů

Ve 4. – 3. tisíciletí př. Kr. se východoevropské stepi severně od pohoří Kavkazu staly pravlastí **indoevropské jazykové rodiny**. Tato rodina odtud posléze (od 2. – 1. tisíciletí př. Kr.) **expandovala** prakticky do všech směrů.

Ve starověku mezi **Indoevropany** vynikaly větve a skupiny, jejichž příslušníky nazýváme **Chetitě** (žili na poloostrově Malá Asie), **Árjové** (v severní polovině Indie), **Íránci** (Peršané; v Íránu), **Řekové** (hlavně na jihu Balkánského poloostrova) a **Italikové** (na Apeninském poloostrově); patří sem také **Keltové** a **předkové Germánů, Slovanů, baltských národů, Albánců, Arménů...** Do Českých zemí první Indoevropané dorazili v eneolitu.

Indoevropská jazyková rodina: její pravlast a migrace přibližně ve 4. - 2. tisíciletí př. Kr.

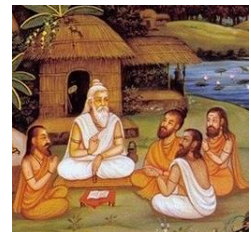

3.1.2 Chetitě

Chetitě ovládli **Malou Asii**; ve 2. tisíciletí př. Kr. tam existovala prosperující **Chetitská říše**. Chetitě si osvojili **železnou metalurgii**. **Zničili Starobabylónskou říši**, převzali ovšem mezopotamské **klínové písmo** a naopak jejich dovednost výroby železa se posléze rozšířila po celém Blízkém východě.

3.1.3 Árjové

Kolem r. 1500 př. Kr. **Árjové** obsadili **severní polovinu Indie** a záhy tam vytvořili řadu států. Svou vzdělanost vtělili (v jazyce **sanskrtu**) do posvátných textů označovaných jako **védy** (= *vědění*; odtud též pojem **védské náboženství**). Védy podávají souhrnný filozoficko-náboženský obraz veškerého světa, jehož nejvyšším a věčným duchovním principem je **bráhman** – ten proniká v podobě individuální duše (zvané **átman**) do každé živé bytosti. Chce-li člověk zdokonalovat svět, musí začít zdokonalováním sebe sama. Duše podléhá převtělování; o kvalitě aktuální osobnosti rozhoduje **karma** – vliv vlastních skutků v předešlém životě. Védské náboženství se posléze vyvinulo v polyteistický **hinduismus**.

Árjové se dělili na 4 vrstvy (**kasty**); sestupně to jsou bráhmani (kněží a učenci), kšatrijové (vládci a válečníci), vaišjové (zemědělci, řemeslníci a obchodníci) a šúdrové (dělníci a služebníci).

3.1.4 Íránci (Peršané)

Íránci začali osidlovat Írán (Persii) **před r. 1000 př. Kr.** Vytvořili si náboženství **zoroastrismus** (zakladatel **Zarathuštra** / řecky Zoroastrés). Jde o **dualistické náboženství**: dosavadní svět se vyvíjel a vyvíjí v souboji dvou božstev, jimiž jsou Ahura Mazda (ztělesňuje pravdu a dobro) a Ahriman (lež a zlo); Ahura Mazda je z obou božstev ten mocnější.

Mladší starověk ve vzdálených zemích

Indie

Kolem r. 500 př. Kr. v Indii vzniklo nové náboženství – **buddhismus**; jeho zakladatelem byl mudrc Siddhárta Gautama, zvaný **Buddha** (*Probuzený*). Buddhismus vůbec nepracuje s pojmem personifikovaného boha; v tom se liší od hinduismu, s nímž se jinak shoduje ve víře ve stěhování duší a v zákon karmy. Učení buddhismu je založeno na **4 pravdách**: veškeré bytí je strastné v koloběhu zrození a smrti; každá strast má svou příčinu související s naší touhou po hmotě, moci a rozkoši; každou strast lze ukončit; z dosahu strastí se lze natrvalo vymanit dodržováním zásad moudrosti, mravnosti a soustředění – pokud se tyto zásady stanou naší přirozeností, ocitáme se ve vrcholném stavu **nirváně** (dosáhli jsme jednoty s absolutním duchovním principem všeho světa).

Buddhismus dnes vyznává asi 7 % světového obyvatelstva, především ve V a JV Asii (tedy nikoli v Indii, kde vznikl).

Z mladšího indického starověku vynikají éra krále **Ašóky** (3. století př. Kr.), který vládl téměř celé Indii, a éra krále **Čandragupty II.** (kolem 400 po Kr.), který vládl severní polovině Indie.

Čína

Čínská civilizace je nejstarší nepřetržitě existující kulturní okruh na světě. První **státy** na území Číny vznikly ve **2. tisíciletí př. Kr.** především kolem řeky **Chuang-che**; tehdy bylo také vytvořeno charakteristické čínské **znakové písmo**. Do Číny se rozšířil **buddhismus**, ale kolem r. 500 př. Kr. zde vznikly i typicky čínské filozoficko-náboženské systémy: **konfucianismus** (zakladatel Kchung-fu-c' = **Konfucius**; společnost je založena na spravedlivém jednání patriarchálních vládnoucích autorit, které se těší až kultické úctě, a na věrnosti poslušných jedinců) a **taoismus** (zakladatel **Lao-c'**; veškerý svět smyslově poznatelných věcí podléhá neustálému pohybu i změnám, neboť každá skutečnost v sobě obsahuje svár svých protikladných složek – *jin* a *jang*; stálé a věčné je jen *tao* – univerzální kosmický princip, k němuž dospět je cílem každého smysluplného života; *tao* = *cesta*).

Vrcholného, **velmocenského rozmachu** územního i kulturního dosáhla starověká Čína v období **3. století př. Kr. – 3. století po Kr.** za císařských dynastií **Čchin a Chan**.